

Աղամ գիլըն բաջաբըր. ար.
 Ահօրըն աղամ աղամբըր. ար.
 Բգօվարը բաղըմբըր. ար.
 Բգօվարա նա եարաշըր. ար.
 Մախմարգան չիւլար եարաշըր.
 Մախմար չիւլա նա եարաշըր. ար.
 Գըղըլ երհարար եարաշըր. ար.
 Գըղըլ երհարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի իգիթտար եարաշըր. ար.
 Իգիթտարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի խանուլար եարաշըր. ար.
 Խանուլարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի ուշախար եարաշըր. ար.
 Գըղըլ քեաքիւլ օղանլար եարաշըր.
 Ուշաղլարտ նա եարաշըր. ար.
 Կախշի բէշիկլար եարաշըր. ար.
 Բէշիկլարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի գարաւաշար եարաշըր. ար.
 Գարաւաշարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի չօրաննար եարաշըր. ար.
 Զօրաննարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի գօյուննար եարաշըր. ար.
 Գօյուննարա նա եարաշըր. ար.
 Կախշի գուզուլար եարաշըր. ար.
 Աղա օղանլարըն աղը նաղը.
 Այդուլիս Շահդուլիս Թարղուլի.
 Աթտարըն եկին օլտուն.
 Գլըճըն քեաախին օլտուն.
 Գօստը գօստ օլտուն.
 Գիւշմանի գա փուշ օլտուն.
 Հայիտի հուշիտի.
 Բըղըմբիտա բուշիտի.
 Զօխ վերան խանում օլտուն.
 Աղ վերան գօթուր օլտուն.
 Գոնաղլարը չօթուր օլտուն.
 Այ աղալար այ խանուլար.
 Ալլահ վերգղնան՝ բիր բաթման հաղ,
 Բիր բաթման գիւլիս,
 Բիր գայիզ ունի,
 Բիր բաթման փիլաւ:

Աարաբաղի ժողովրդական ջրօրհնեաց երգ. բը
 այնքան շատ են և բալմազան որ եթէ իւրաքան-
 չիւր գիւղի վարիանները ժողովն հաւաքեն հա-
 տօրներ կը կազմուի Առայժմ Աարաբաղի իւրա-
 քանչիւր գաւառից մի մի նմուշ:

Գ. Ժ. Ա.

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍԼՍԸՆԵԸՆ ՏԷՐՈՒԹԵԸՆ.

Թ. Ն Ը Օ Լ Դ Ը Զ Ը Խ.

(Շարունակութիւն) *

Այս բաղմամեայ պատերազմների ընթացքում
 որ յաճախ բանագնացութիւններով ընդհատուում
 էր, Բելիազարը երեւան է գալիս իրրեւ զօրաւար:
 Մի աչքի ընկնող իրողութիւն էր այս միջոցին ի մի-
 ջի այլոց և Մունդիւրի Ասորիք ասպատակելը: Սա էր
 արար աւատական իշխանն Հիրայի, նոյն իսկ այն իշ-
 խանական տնից, որ յիշուեցաւ վերեւում: Վաւատին
 նա քիչ առաջ չափազանց զօրաւոր էր երեւցել,
 ուստի մի առ ժամանակ խլել էր նորանից իւր տի-
 րապետած երկիրն և կամ նրա մի մասը և տուել
 էր Հարիթի իշխանին, որ Վինգայի արքայական բազ-
 մաճիւղ ընտանիքիցն էր: Հաղիւ թէ հաւանական
 լինի այն տեղեկութիւնը, որի համաձայն այս իրո-
 դութիւնը իրր թէ կապ է ունեցել Մազգակեաննե-
 րի շփոթութիւնների հետ:

Երբ հռովմէական պատերազմները սկսան, Վա-
 ւատը յետ գարձրեց պատերազմի մէջ փորձուած
 Մունդիւրին իր ամբողջ տէրութիւնը: Սա 529 թուի
 գարնանը յարձակուեց Ասորիքի վրայ, աւերեց բո-
 լոր երկիրը մինչև Անտիոք և ահագին բազմութեամբ
 գերիներ բերաւ, որպէս զի գրանց համար փրկանք-
 ներ ստանայ, նա մի վայրենի հեթանոս էր, որ Զ
 ...-ը մի ասորական վանքի 400 կոյսերին մոր-
 թելով զոհ բերաւ իր աւտուածուհի Ուզգային
 (Ասորկան աստեղ), Հէնց նոյն տարում պատերազ-
 մի մէջ ընկաւ նրա ոսոխ Հարիթը:

Վինգայի արքայական տոհմից իր ձեռքն ընկած
 գերիներին Հիրայում սպանել տուաւ նա: Ամբողջ
 կէս դար շարունակ նա հռովմէական հպատակների
 սարսափն էր իր ասպատակներով՝ առանց հարցնելու
 խաղաղութիւն է արդեօք թէ պատերազմ: Վեր-
 ջապէս ընկաւ նա (յուշիս 554) հռովմէական արար
 իշխան Հարիթի դէմ վարած պատերազմում: Այս
 Հարիթը Զաքալայի որդին էր, որի գերի բռնը-
 ուած որդուն նա նոյնպէս Ուզգային զոհ էր բերել:
 Մունդիւրն էր նոյնպէս, որ Վաւատին զրգել էր մի
 հարկաւանայ փորձից յետոյ կրկին Ասորիք աս-
 պատակելու համարձակուել (531): Պարսիկները ա-
 ռաջ անցան Եփրատի աջ ափով դէպի հիւսիս, իսկ
 Բելիազարն ստիպեց նրանց յետոյ նահանջելու: Սա-
 կայն Վայիկիկոսի (Ռաքա) մօտ ուրեմն սահմանին
 մերձ մի ճակատ տեղի ունեցաւ, որի մէջ Բելիա-
 զարը բոլորովին ջարդուեց (19. ապրիլի 531): 2ը
 նայելով այս յաղթութեան պարսիկ զօրաւարը

ստիպուեցաւ յետ դառնալ, Միջագետքում այս տարի պարսիկները մեծ յաղթութիւն ունեցան և արդէն Մարտիրոսոպոլիս (նիփրկերտ, Maiferkat, արաբերէն Majjafarkin) մեծ բերդն առել էին գրեթէ, երբ լուր հասաւ թէ թագաւորը փոխուել է, որից յետոյ զինադադար եղաւ:

Իւր մահուանից մի քանի տարի առաջ Կաւատն ինքը մի սոսկալի վախճան էր պատրաստել Մազդակեանների համար: Սրանք թուում է թէ կրկին այնքան զօրացել էին, որ չը նայելով իրենց տեսական գաղափարականութեան, հասարակութեան և տէրութեան հիմունքները կործանելու էին սպառնում ուստի այլևս չէր կարելի համբերել նրանց: Մազդակեանների չարադէտ վախճանը, որ ըստ արևելեան սովորութեան անչափ արևունաթմաւ էր, տեղի ունեցաւ 528-ին կամ 529-ին առաջնորդութեամբ արքայորդի Խոսրովի, որի հետ հարկաւ համաձայն էր և թագաւորը:

Կաւատը Մուաւ 13-ին սեպտեմբերի 531 թուի 92 տարեկան հասակում: Անշուշտ նա Խոսրովին յաջորդ էր նշանակել: Մի շատ լաւ վկայուած համբաւի համաձայն մինչև իսկ մահուան անկողնում նրան թագաւոր է պսակել տուել: Խոսրով Ա. (Chosroes, Chosrau), որ կոչուում էր Անուշուան (Anōscharvān = Երանելի), յամենայն դէպս մի մեծ թագաւոր էր: Մի գաղափարական իշխանի տիպար, ինչպէս արևելիցը նրան հանդիսացնում են, հարկաւ չէր նա ամենին, իսկ «արդարադատ» մականունը նա իրաւունքով է կրում: Գեանահարկի կանոնաւորումն, որ նրա հայրն էր սկսել, և այն միջոցները, որ հարկահանութեան վրայ վերահսկելու համար ձեռք առաւ, պէտք է հպատակներին էլ այնքան ձեռնտու եղած լինին, որքան և արքունի գանձարանին: Գոնէ դրամական տեսակէտով ամենանշանաւոր գաւառում: Բարելոնիայում (Իրաք) սրանից սահմանուած հարկահանութեան կարգը, մինչև Սասանեան տէրութեան անկումն անգամ արևելեան հանգամանքներին համաձայն ծանր չէ՞րեւացել մինչև իսկ շատ արդիւնաւէտ է եղել տէրութեան համար: Այս մասին մենք ունինք արարների անժխտելի

վկայութիւնը, որոնք մահմետական շրջանի հարկերի ծանրութեան մասին խօսելով, միևնոյն ժամանակ տէրութեան դրամական փիճակին աճող վատթարանալն են շեշտում: համեմատելով պարսկական ժամանակի հետ:

Հասարակական բարեկեցութեան մասին հոգաց Խոսրով կամուրջներ, ջրանցքներ, թմբեր ևլն շինելով և նորոգելով, Մազդակեանների ջնջումով, որ նա իր կառավարութեան հէնց սկզբում աւարտել էր, այնքան երախտիք ունէր զօրաստարեան կրօնի վրայ, որ մոգերը նրան բոլորովին անձնուէր էին, բայց Խոսրով թոյլ չը տուաւ նրանց երբէք իր վրայ իշխելու: Բարձր աւագանուն նա կարողանում էր ճարտարութեամբ, բայց առանց վիրաւորելու, իրեն ծառայեցնել: Տէրութեան աշխուպետական հիմունքները թուում է թէ նա առաւել զօրացրել է քան թէ տկարացրել: Շրջահայեցութեամբ միջոցներ ձեռք առաւ Մազդակի առաջընթաց ստացուածքի և ընտանեկան յարաբերութիւնների անկայունութիւնը մասամբ գոնէ բառնալու: Առանձին խնամք ցոյց տուաւ նա զօրքի կազմութեան, Խոսրովն անժխտելի ձգտումն ունէր դէպի արևմտեան կըլթութիւնը, Հասկանալի է ի հարկէ, որ անկարելի է սպասել, որ մի ասիացի բռնակալ յունական հանձարի ստեղծած ամենալաւն ու ամենադինիւր կարողանար գնահատել մի այնպիսի ժամանակ, երբ նոյն իսկ՝ Եւրոպայում շատ սակաւները միայն այդ բաների համար քիչ շատ հասկացողութիւն ունէին:

Այն հեթանոս փիլիսոփաները, որոնք նրա մօտ գնացին Պարսկաստանում փիլիսոփայութեան տէրութիւնը, գտնելու յուսով, յետ դարձան յիւրախ շուտով յուսախար, բայց Խոսրովի համար յաւիտենական փառքի արժանի մի գործ էր այն, որ 549 թուի խաղաղութեան դաշինքի մէջ նրա ձեռներեցութեամբ որոշուեցաւ, որ այդ փիլիսոփաները հռովմէական տէրութեան մէջ կարող լինեն ազատօրէն իրենց կրօնը պաշտելով ապրել: Իւր քրիստոնեայ հպատակներին, քանի որ նրանք օրինապահ էին, ոչ միայն ոչ մի վիշտ չը պատճառեց, այլ ուղղակի պաշտպանեց նրանց հաւատը և այդպէս վարուեց ոչ միայն նեստորականների վերաբերութեամբ, այլ նաև միարնականների, որոնք հռովմէական տէրութեան հետ աւելի սերտ կապեր ունէին, քան թէ նեստորականները: Տէրութեան կրօնից դառնալը հին օրէնքի համաձայն մահուամբ էր պատժուում և մոգակրօնների մէջ քրիստոնէութիւն քարոզել խստիւ արգելուած էր, արդ. երբ միաբնակ Ահուրէմէհ

1. Որ Խոսրովի արքայ անուանուելը իւր հօր կողմից պարսիկ աւագանուն իւր զարմացրել է, ուղղակի անշնչաբոյն է: Պէտք է աչքի առաջ ունենալ, որ Պրոկոպիս ասանդոմենը այս գահաժառանգութեան եւ որան կից պարագաների մասին, հիմնուած են Կ. Պոլիս փախած, իսկական կամ ոչ իսկական, գահաժառանգի (Կաւատ, որդի Ջամի, թո՛ւն Կաւատ թագաւորի) պատմածների վրայ: Այսու շնորհ կամեմքում հարկաւ պնդել, որ այնպիսի քանքի, որպիսիք են արքայազների մեծութիւնն եւ զվատումն արգասաւոր պաշտօնեանների, չէին կարող տեղի ունենալ Խոսրովի թագաւորութեան միջոցին:

Համեմատիր Gibbon' cap. 40. Spiegel, Eran, Alterthumskunde 3. 461.

արքան, որ առաջ թագաւորից մեծամեծ նպաստներ էր ստացել իւր վանքի շինութեան համար, թագաւորի որդեկանցից մէկին միտնեց, որ ապա հռովմէացոյց մօտ վախաւ: Խոսքովն այդ կրօնաւորին ծանր պատժի չենթարկեց, այլ երկու տարի շարունակ, մինչև իր մահը (12- օգոստ. 575), թեթեւ արգելանքի տակ պահեց, այնպէս որ նա կարող էր մինչև անգամ իր աշակերտների հետ յարաբերութիւն ունենալ: Քրիստոնեաների համակրութիւնն անգամ նրա միւս անհնազանդ որդուն, ապստամբ արքայազն Անուշապատի համար, ոչ մի հաջածանք չը յարոյց նրանց դէմ: Սակայն Խոսրովը մի թոյլ և մեղկ իշխան չէր, այլ եռանդուն, երբեմն և խիստ, մինչև իսկ անագորոյն և պատերազմասէր: 2

Խոսրովի գահակալութիւնից յետոյ սկսեաժ բանադնացութիւնները վերջացան մի տարուանից յետոյ մի «յաւիտենական խաղաղութեամբ» (սեպտ. 532), և չուրմայեցիք համաձայնեցան տարեկան մի մեծ գումար վճարելու և այլ զիջումներ էլ արին, իսկ պարսիկները վերագրաձրին Լաղիստանի (սե. ծովի արևելեան ծայրում, հին Վողքիսում) մի քանի բերդերը: Կնչպէս երևում է, պարսից թագաւորն էլ շատ էր խաղաղութիւն ցանկանում: Հաւանօրէն այդ խաղաղութիւնը նա գործ դրաւ անմիջապէս իւր տէրութեան սահմաններն ապահովելու ընդդէմ զանազան բարբարոսների: Աւանդութիւնն արդար կերպով նրան վերագրում է մեծամեծ ճիգեր Վովկասեան և հիւսիս արևելեան սահմանների ապահովութեան համար: 3, սրան են վերաբերում նոյնպէս և մի քանի ըմբոստ ցեղերի բռնի գաղթեցնելը: Մի քանի տարուանից յետոյ նա կրկին իրեն այնքան զօրաւոր զգաց, որ կարող էր հռոմեաների դէմ պատերազմել: Թերևս իսկապէս վախենում էր նա այդ միջոցներին Յուստինիանոսի Ափրիկէում և Իտալիայում տարած յաղթութիւններից և կամենում էր խանգարել բիւզանդական կայսրութեան չափազանց զօրանալուն: Գոթերի թագաւոր Ալտիգէսի դեսպաններն երեւի

պարսից թագաւորին հասկացրած կը լինին դրանցից պարսից տէրութեան համար յառաջացող վտանգները: Առաւել ևս զրգռած կը լինի նրան այն համաձայնքը, որ բիւզանդեան Հայաստանի նախարարները, որոնք բազմադիմի անիրաւութիւնների պատճառով ապստամբել էին, իրեն օգնութեանը դիմեցին, թէպէտ և իրենք էլ քրիստոնեայ էին: Գաշնադրութեան պայմանների մանր խախտումներ թող էին տուել թէ հռոմեաները և թէ պարսիկները, զրա մասին արդէն իսկ հոգացել էին երկու տէրութեան սահմաններում բնակուող արարները: Յամենայն դէպս Խոսրովը այս անգամ պատերազմ էր կամենում: Այս պատճառաւ էլ 540 թուին գուրս եկաւ նա վաղաժամ, որպէս զի Հապոնհ Ա. -ի պէս Ասորիքի վերայ յարձակուի:

(Նը Եարոնակոսի)

Ն. քարամանց

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ—ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԳԱՆԱԿՈՒԹՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՄԱՐԻՆԱԿԱՆ ՊԼՏԻՏԵՐԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ, ԿԱՐԳԱՊԸՀՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ:

Պատմական տեսութիւն Մ. Ա. -ի:

Մի քանի զիմաստներ վերջին ժամանակներս սկսել են միջնորդել, որ վերացուն մարմնական պատիժները զրազէտ գիւղացիների վերաբերութեամբ: Այդ միջնորդութեան շարժառիթներն այն աստիճանի ազնիւ են, որ անկարելի է լի համակրութեամբ չը վերաբերուել զօրան և չը ցանկալ յաջողութիւն: Պարբերական մամուլն արդէն խօսեց և շարունակում է խօսել այդ միջնորդութեան վերաբերութեամբ ամենանպաստաւոր մտքով և ամէն մի ճշմարիտ լուսաւորուած մարդ կողմնէ մեր հասարակութեան մէջ մի այդպիսի մարդասիրական ըզրաբան յայտնուելուն: Իսկ և թէ ձայների այդ հագցման յայտնուելուն, իսկ և թէ պատահում են տիտուր բացառութիւններ և լուրում ձայներ ի պաշտպանութիւն զանակոծութեան, որ դեռ շատերը պատրաստ են «մարդկային աւեր խղճմտանքի վերականգնման միակ միջոցը» համարել, պարզ է՝ որ այդ առաջ է գալիս այն բանից, որ մեզանում դեռևս ամէնքը չեն եկել այն եզրակացութեան, թէ մարմնական պատիժները չունին ոչ մի աւելցութիւն մարդկային արժանաւորութիւնը բարձրացնելու ձգտման հետ: և դեռ ամենքը չեն համոզուած, որ ժամանակ է թողնել յուղղութիւն բերելու կոպիտ միջոցները:

1. Անուղէմէջի ասորական (չը տպագրուած) կենսագրութեան համաձայն, որ հաղորդել է ինձ աշակերտներիցս մէկը: Կենսագիրը, որ ստիպուած է ակամայ այստեղ մի շին արեւելեան միապետի թողորմիւն անօրինակ մեղմութեանը վկայելու, թագաւորին սատանայական բռնակալ ներկայացնելու զգուշան յաղորդ է տալիս այնու, որ մի չափազանց անշնորհ հրաշքի միջոցով մի արգելքի մասին է պատմում, որ թոյլ չէ տուել արքայի դէմ նիւթուած սպանման նախագիծն իրագործուել:

2. Յոյն մատենագիծների աննպաստ վկայութիւնները, ինչպէս օրինակ Պրոկոպիոսինը, յառաջանում են այն տեղից, որ Խոսրով այնքան յաճախ զգալի կծրակի վնասել է հռովմայեցոց նւ նուստտաբնէ:

3. Տես Սեբէոս, Գիքը Գ. գլ. Բ.

Ժ. Թ.